

La làpida de la derrota

Enguany fa setanta anys del final de la guerra civil. De la manera com la població civil va viure el sotrac del conflicte bèl·lic i la repressió posterior, ens en parla “La derrota”, una exposició organitzada a l’Octubre Centre de Cultura Contemporània, que vol ser un homenatge a les víctimes anònimes de la dictadura.

La veu retrona implacable des de darrere d’un escriptori custodiat per un crucifíx. “Durante el dominio marxista ha servido diariamente al gobierno rojo, como comisario civil del Ejército, ha sido jefe de servicios en los hospitales militares de Castellón y Valencia [...], ha pronunciado mítines y conferencias de marcado sabor marxista.” L’arenga continua amb el mateix to autoritari, mentre l’escenografia evoca, ni que siga per les referències filmiques, un episodi a vida o mort. Hom pot imaginar-se, en aquell cubicle fosc, a penes il·luminat per un llum precari, el jutge militar, unes hores abans, amartellant les tecles d’una màquina d’escriure Underwood que imprimeixen unes ratlles mortals. Aquesta guillotina d’aparença inofensiva ho ha deixat patent, negre sobre blanc, i ara el jutge militar no ha de fer res més sinó verbalitzar allò que algú ja havia escrit en aquella sentència del 25 de març del 1940. Al seu costat, els vocals de la sala i el fiscal, i a l’altre costat de l’escriptori, l’advocat defensor, el relator i l’acusat. Ara la veu agafa força i sona més cavernosa que abans: “Fallamos que debemos condenar y condenamos al procesado Juan Peset Aleixandre, a la pena de muerte.” I aleshores es fa el silenci, un silenci que preludia l’afusellament, catorze mesos després, de qui havia estat rector de la Universitat de València.

L’episodi és només una escenificació feta a la València contemporània

d’allò que devia ser el judici sumariíssim contra una de les figures més destacades de la medicina valenciana durant els primers decennis del segle XX. Tot això és present a l’exposició “La Derrota. La fi de la Guerra Civil. 70 anys després”, organitzada per l’Associació Arxiu de la Memòria Joan B. Basset i que es pot visitar a l’Octubre Centre de Cultura Contemporània (OCCC) de València fins el 21 de febrer. Tanmateix, la presència del cas del rector Peset a la mostra és una excepció, perquè l’exposició vol tractar sobretot de persones anònimes, persones que no van ocupar cap càrrec públic ni van tenir cap rellevància social, però que, no obstant això, van sofrir a la seua pell l’atrocitat de la guerra i el dolor de la repressió franquista. Es tracta, en definitiva, de sumar veus fins ara silenciades per una repressió que després va esdevenir indiferència envers els qui havien estat anorreats. El conjunt és una polifonia de testimonis diversos que dona veu als qui fins ara havien estat silenciats.

Per això, a l’exposició, el visitant hi trobarà la carta que l’alcoiana Virtudes va escriure al seu fill Jaime al front; o el paquet de tabac d’un brigadista internacional; o la fotografia aèria d’una Russafa colpejada per les bombes; o els documents del procés de depuració del funcionari de l’Ajuntament de València Justiniano Avilero; o la carta de comiat que el torrentí Amadeo Baibell Mas va fer arribar a la seua esposa Lola després d’amagar-la en una capseta de caramels. “Lola de mi vida –diu la mis-

siva, datada el 21 de juny del 1939–, hoy voy a morir, mi vida llega hasta el final, pero me marchó tranquilo por que sé que me has querido con todo el calor de tu alma.” I continua: “Si no te escribo más, es por que mis fuerzas no llegan más lejos, pero besa este papel y mira que en él e bertido unas lágrimas de despedida.”

Homenatge als anònims. “Hem volgut fugir dels grans personatges. Hem treballat perquè fora una exposició de la gent, del poble”, explica Ricard Camil Torres, un dels coordinadors de l’exposició. Per donar forma a aquesta cartografia humana, particulars i col·leccionistes han aportat documents i testimonis inèdits, material que en molts casos ha romàs custodiat en la intimitat de cada casa, si no fins i tot amagat, per por o per vergonya. “El dia de la inauguració encara va venir un home que ens portava un document d’un familiar”, explica l’historiador Pelai Pagès, que ha estat comissari de la mostra. Al seu costat, els seus col·legues Ricard Camil Torres i Vicent Sampedro han fet la tasca de selecció entre els més de 4.000 documents i objectes diversos que van arribar a arrebregar per a la mostra: cartes, cartells de propaganda, fotografies, armes militars de procedència diversa, banderes, carnets sindicals, diaris, sentències a mort, plans dels exèrcits republicà i franquista, estris de cuina i un llarg etcètera. Fer la dissecció de tot el conjunt per destriar-ne allò més significatiu en només vuit mesos fou tota una odissea, segons que reconeix ara Torres. “Ha estat una tasca exhaustiva i també molt a n g o i x a n t .

Hem hagut de deixar de banda moltes coses que hi hauríem volgut incorporar. El 90% d'allò que es pot veure a la mostra és inèdit i alguns diaris ni tan sols són a les hemeroteques”, apunta, tot assenyalant la portada del periòdic *Avance* –que s’imprimia als tallers del *Levante-EMV*–, amb una fotografia del dictador sota el títol de “¡Franco, Franco, Franco! ¡Viva el caudillo! ¡Arriba España!”.

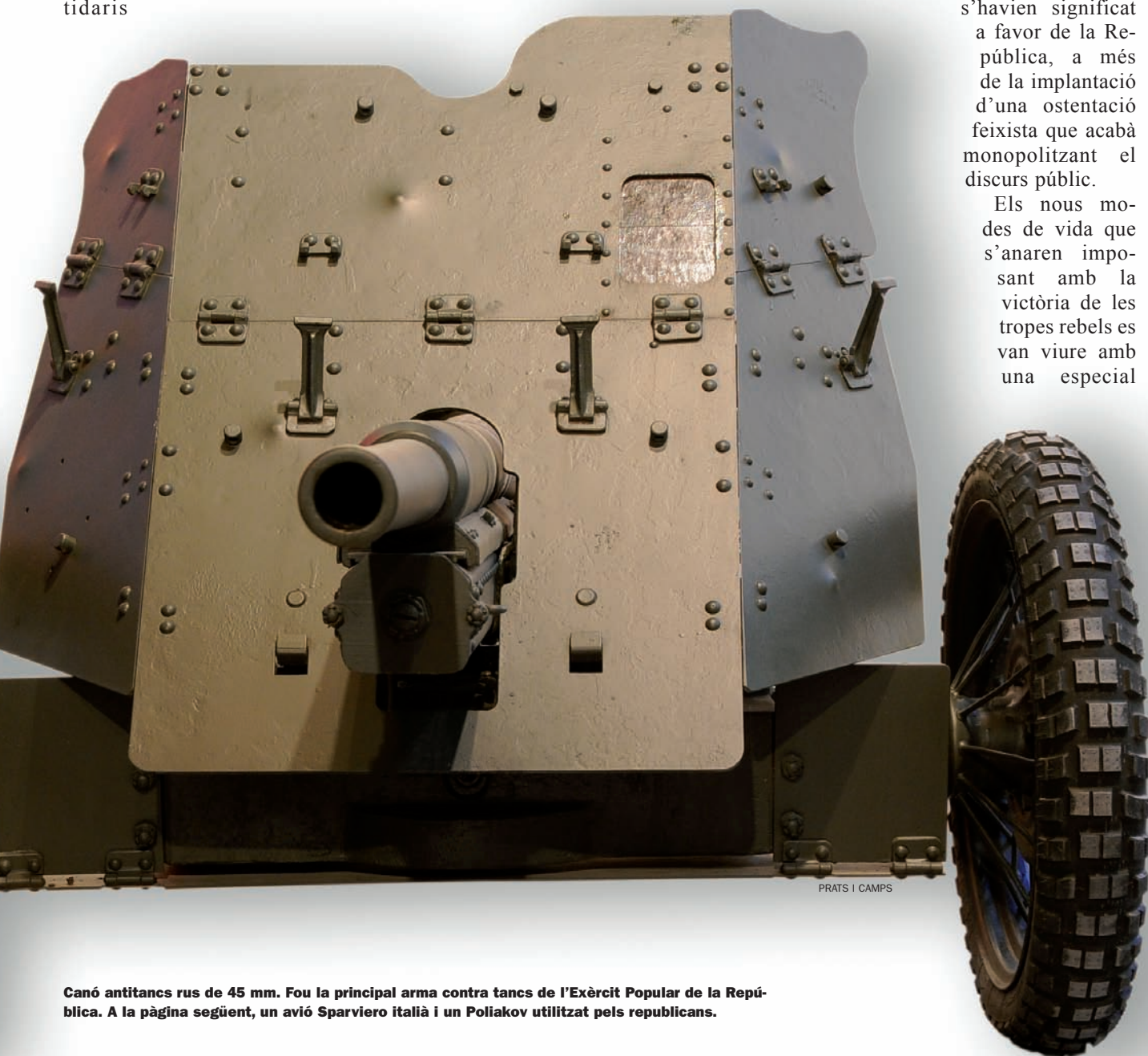
De tot aquest gresol, se’n destil·la una amarga sensació de derrota, de rendició forçada. D’ací ve el nom de la mostra. “Vam tenir un cert debat sobre això. Per a alguns la paraula *derrota* sonava massa forta i eren partidaris

d’utilitzar-ne alguna altra de més suau. Però *derrota* era el mot que més s’adaptava a la realitat que es va viure, i això no es pot amagar”, adduïa Pelai Pagès. Aquest professor de la Universitat de Barcelona opina que “hem viscut una etapa massa llarga de desmemòria històrica” que va fer que el discurs oficial minimitzara “les conseqüències que havia tingut el final de la guerra en la població civil”. “S’ha volgut girar full sense explicar aquests episodis.” Per tot això, l’exposició que ara ha organitzat l’OCCC, en escau-

re’s el setantè aniversari del final del conflicte bèl·lic, esdevé una mena d’homenatge a aquells que van haver de conviure primer amb la por a la mort –una por paralizzadora– i després amb una existència que anul·lava tots els sentits i tots els desigs, llevat de la gana. El temps de la resistència contra els rebel·lats va anar seguit d’un interminable període de persecució política, alligonament moral i escassetat material, que abocaren la societat a una subsistència precària. A la vida pública, la dictadura va tenir com a conseqüència

la marginació –si no l’aniquilació– de tots aquells que s’havien significat a favor de la República, a més de la implantació d’una ostentació feixista que acabà monopolitzant el discurs públic.

Els nous modes de vida que s’anaren imposant amb la victòria de les tropes rebels es van viure amb una especial

PRATS I CAMPS

Canó antitancs rus de 45 mm. Fou la principal arma contra tancs de l'Exèrcit Popular de la República. A la pàgina següent, un avió Sparviero italià i un Poliakov utilitzat pels republicans.

XYZ, una línia exemplar

La línia XYZ era un sistema de fortificacions que, eixint des de Moncofa (Plana Baixa) i continuant cap a l'interior de la comarca de l'Alt Millars, va blocar l'avanç de l'exèrcit sediciós l'estiu del 1938. “Després de la guerra –explica l'historiador Ricard Camil Torres–, el franquisme va estendre la sensació que havia estat invencible. Però l'exèrcit franquista també va tenir grans derrotes. I una d'aquestes derrotes va ser la resistència de la línia XYZ, que fou una important línia de contenció. Això, la història oficial ho ha volgut minimitzar.” La resistència d'aquesta línia fou determinant per a barrar el pas al bàndol franquista quan semblava tenir tots els asos a la mà. Les tropes comandades per Franco havien trencat el front d'Aragó i havien arribat a Vinaròs el 15 d'abril del 1938. La zona republicana havia quedat dividida en dues i la victòria feixista semblava a tocar. L'objectiu de l'ofensiva següent era ocupar ràpidament territori valencià per arribar al cap i casal. Diverses línies fortificades van frenar l'avanç de l'exèrcit franquista, que marxava molt lentament per la costa. Només després de combats ferotges, cos a cos, es va ocupar Castelló i Vila-real, els dies 14 i 15 de juny. El dia 17, els franquistes travessaven el Millars fitant València. Tot amb tot, l'ofensiva es va haver d'aturar a la comarca de l'Alt Millars. Entre les muntanyes les milícies populars republicanes havien ideat una xarxa de trinxeres i refugis excavats contra la qual era molt més difícil de lluitar. “Aquell sistema amortia la superioritat bèl·lica franquista –explica Torres–, perquè era molt difícil de destruir aquests indrets mitjançant atacs aeris.” Els historiadors calculen que almenys 20.000 soldats del bàndol franquista van morir intentant superar la línia XYZ. Només el final de la guerra va diluir aquesta barrera heroica.

virulència al País Valencià. Al cap i a la fi, el territori valencià fou l'últim de ser ocupat per les tropes franquistes. A València,

primer, i després a Alacant –més concretament, a Petrer (al Vinalopó Mitjà)– s'instal·laren els darrers governs de la República, presidits per Juan Negrín. L'exposició “La derrota. La fi de la Guerra Civil, 70 anys després” s'organitza en tres espais diferents, a través dels quals hom pot fer un seguiment cronològic del període més dramàtic de la història del País Valencià al segle XX. Segurament el primer espai, destinat a exposar objectes relacionats amb el front militar que resistia l'embat de les tropes franquistes, és el que més crida l'atenció al visitant. Perquè conté bona part de les armes pesants que l'Aula Militar Bermúdez de Castro de Castelló de la Plana i el Museu d'Història Militar de València han cedit per a l'exposició. Hi ha, per exemple, un ca-

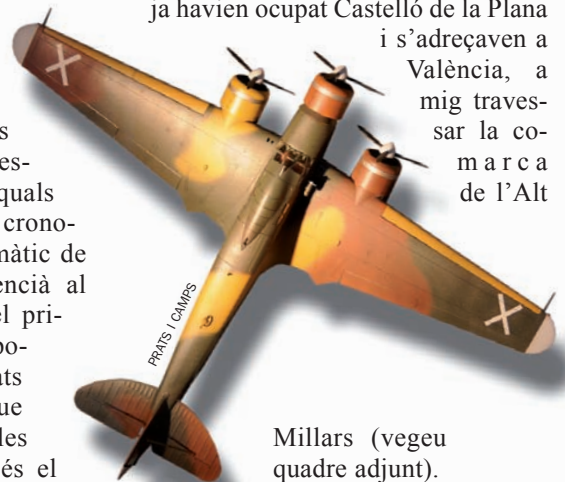
nó antitancs rus, una peça original però restaurada que encara avui, inutilitzada, desperta malfiança. O una metralladora Hotchkiss, un arma importada de l'estat francès (que va proveir d'armament el govern democràticament elegit fins que el Regne Unit la comminà a la no-intervenció). S'hi pot trobar també una arma emblemàtica, el subfusell Naranjero, una arma d'aparença tosca que rebia aquest nom pel fet d'haver estat construïda en una fàbrica del País Valencià. L'arma fou utilitzada per Buenaventura Durruti, un dels màxims líders de l'anarquisme i un dels principals artífexs de la derrota que els revoltats van haver d'entomar a Barcelona el juliol del 1936. Avui dia, de fet, encara es discuteix sobre si fou aquell aparell que li va provocar la mort, en un tret accidental, a Madrid, el novembre del 1936.

Objectes més pedestres –com ara una cantimplora, un casc foradat, un mapa cartogràfic o una postaleta de propaganda de l'exèrcit de Franco– completen aquesta primera part de la mostra, articulada prenent com a referència la resistència republicana en l'anomenada línia defensiva XYZ, que va detenir l'avanç de les tropes franquistes quan ja havien ocupat Castelló de la Plana i s'adreçaven a València, a mig travessar la comarca de l'Alt

PRATS I CAMPS

La portada de l'ABC, "diario republicano de izquierdas", mostrava les falleres amb el puny alçat en una coreguda benèfica a favor de la República, l'1 de setembre del 1936.

Millars (vegeu quadre adjunt).

Mentre en aquell punt l'esdevenidor de la guerra es decidia en la batalla cos a cos, a la rereguarda republicana els embats dels atacs dels avions aliats del franquisme feien estralls. Durant gairebé un any –de mitjan 1938 al 1939–, les principals poblacions valencianes foren assolades per un plugim de metralla i de bombes. Els bombarders Sparviers van passar

